

Մամիկոնեաններու այս ճիւղը Համազասպեան կոչուած է, որովհետեւ Համազասպ Մամիկոնեան նահապետը եղած է անոնց եւ իր յաջորդները նախընտրած են կոչուիլ Համազասպեան: Համազասպեան Մամիկոնեաններու կեդրոնը Դսեղ ըլլալով, անոնք այդպէս ճանչցուած են մեր օրերու պատմաբաններէ եւ բանասէրներէ:

Դսեղ, որ այժմ Թումանեան կը կոչուի, կը գտնուի Գուգարաց բլր-դէշտութեան Տաշիր կամ Զորափոր գաւառին մէջ, Տաշրայ գետակին աջ կողմին: Տաշրայ ջուրը սխալմամբ Զորագետ կը կոչուի (Դերեղ գետի հին անունը), ծանօթ է նախկին անուամբ իբր Կամենկա: Ըստ Ս. Տ. Երեմեանի, «Տաշիրը Գուգարաց բլրդէշտութեան 4-րդ գաւառն էր եւ 387 թուականէն յետոյ մտաւ Վրաց աշխարհի կազմում մինչեւ Թ Դար»⁽¹⁾:

Համազասպ Մամիկոնեան ուրիշ² եւ ե՞րբ Դսեղ փոխադրուեցաւ ու հոն հաստատուեցաւ՝ սկզբնաւորելով «Համազասպեան յազգէ Մամիկոնեանց»: Հաւանարար Զաքարէ եւ Իւանէ Ամիր Սպասալարներու օրով պատահեցաւ Համազասպ Մամիկոնեանի Դսեղ հաստատուիլը: Անտարակոյս Զաքարէի եւ Իւանէի զինուորական ծառայութիւններուն համար իրեն տրուեցաւ այս ամբողջիւնը՝ ուր զրեթէ երկու դար Համազասպեան Մամիկոնեանք սպահեցին իրենց աւատը:

Կարելի չէ կասկածիլ, որ Մամիկոնեանց այս ճիւղն ալ, ինչպէս Սասունի Թոռնիկեան Մամիկոնեանց ճիւղը, ուղղակի սերած են Մամիկոնեան մեծ, հին ու անուանի տունէն: Չէ կարելի կասկածիլ իրենց Մամիկոնեան ծաղման հարազատութեան վրայ, քանի որ Դսեղի այս ճիւղը խնամիական սերտ կապերով կապուած էր Հայ իշխանական հարազատ տուներու հետ, որպէս էին Վաչուտեանց եւ Օրպէլեանց տուները:

Ֆաւորի է որ Համազասպի մասին մեր ունեցած տեղեկութիւնը շատ քիչ է:

Սելճուղ Մելիք Շահի մահէն (1092) վերջ, նա մանաւանդ Սելճուղ Մուհամէտ Տափարիի մահուն (1156) վրայ, Հայ իշխանական տունը վերականգնանքան եւ քաջաբերուեցան Զաքարէ եւ Իւանէ Ամիր Սպասալարներու օժտնդակութեամբ եւ Վրացիներու հետ սերտ գործակցութեամբ, եւ տիրացան մեծ կամ փոքր աւատներու, աւելի կամ պակաս ինքնիշխանութեամբ: Համազասպ Մամիկոնեան ալ կ'երեւի թէ այս կերպով մէջտեղ ելաւ եւ Դսեղի մէջ հաստատուեցաւ: Դժբախտարար չենք գիտեր թէ ի՞նչ էր թիւր իրեն հետեւող Մամիկոնեաններու: Դատելով սահմանափակ հողամասէն ուրուն վրայ Դսեղի Մամիկոնեանները կը տիրապետէին, կրնանք ենթադրել որ խոշոր եւ զօրաւոր տուն մը չէր: Իրենցմէ քիչ թիւով շինարարութիւններ եւ մեկենասութիւններ ծանօթ են մեզի այժմ:

(1) «Հայաստանը ըստ ԱՇԽԱՐՀԱՅՈՅՑԻ»․ Երեւան, 1963, էջ 85: